

Maciej Potz (2020):
POLITICAL SCIENCE OF RELIGION: THEORISING THE POLITICAL
ROLE OF RELIGION
(Palgrave Macmillan, 192 str.)

Sociološka interpretacija modernosti koja je bila duboko ukorijenjena u dominantnoj racionalističkoj kulturi XX stoljeća činila je okosnicu stvaranja konceptualnog okvira razumijevanja religije i njene budućnosti. *Sekularizacijska hipoteza* kao znamen i krajnja teorijska matrica sociološkog diskursa o religiji i njenom mjestu u svijetu više je nagovještavala sudbonosni sraz razuma i religije čiji je konačni ishod bio konceptualiziran kao neminovno povlačenje religije iz društvenog svijeta, nego što je sociolozima pružila plauzibilan teorijski obrazac za analizu religije.

Znanstvena hegemonija sekularizacijske hipoteze i njena naizgled univerzalna, odnosno od socio-kulturnog i povijesnog konteksta neovisna primjenjivost u analizama položaja i uloge religije u modernim društvima te neintendirana revitalizacija onog religijskog predstavljaju neke od činjenica koje su potakle socijalne teoretičare da preispitaju eksplanatornu moć takvog konceptualnog oruđa. Revizija sekularizacijske hipoteze ne samo da je rekonceptualizirala znanstvenu paradigmu sociologije religije i učinila je osjetljivom na socio-kulturni i povijesni specifikum nego je ujedno ukazala na činjenicu da je religija povijesna konstanta u kojoj, kako to Durkheim naglašava, ima “nešto vječito”.

Revidirana teorija sekularizacije rekonceptualizirala je zastarjeli metodološki okvir prvenstveno sociologije, ali i ostalih društvenih znanosti i dokinula tradicionalni tautološki model razumijevanja religije i njenog položaja u svijetu. Takav jednodimenzionalni model interpretacije počivao je na zdravo-za-gotovo uzetoj pretpostavci da je djelovanje religije ograničeno na personalnu, *privatnu* sferu i da religijsko djelovanje ne prelazi okvire individualnog opštenja sa onim božanskim. Sukladno kazanom, smatralo se da religija kao takva postoji odjelito od *javne* društvene sfere i njenih konstitutivnih elemenata kao što su kultura, politika, mediji itd. Znanstvena tiranija takvog konceptualnog modela doprinijela je tome da religija postane faktor koji se ne razmatra u okviru socioloških, antropoloških ili pak politikoloških analiza politike.

Od druge polovine XX stoljeća pa sve do danas prominentni sociolozi poput Davida Martina, Jose Casanove, Karrel Dobbeleare, Daniele Hervieu-Leger, Grace Davie (itd.) su svojim teorijskim uvidima

u prirodu procesa sekularizacije i odnosa religije i politike (ili u širem smislu *onog religijskog i onog političkog*) obogatili sociološki diskurs o religiji i razvili novi teorijski okvir razumijevanja onih kontingentnih veza između religije i društva. Međutim, u okviru savremenog diskursa o religiji, osim prethodno pomenutih “klasika” sociologije religije koji su opsežno pisali o intrinzičnoj isprepletenosti religije i politike, posebno se ističe misao poljskog politikologa Macieja Potza.

Teorijski opus Macieja Potza iz kojeg izdvajamo njegovo djelo *Political Science of Religion: Theorising the Political Role of Religion* (2020) u izvjesnom smislu nastaje kao kritika upućena zastarjeloj sociološkoj i politikološkoj paradigmi razumijevanja religije i onih relativno autonomnih figuracija (Elias) koje tvori zajedno s politikom, kulturom ili pak ideologijom. Potz u navedenom djelu, čiji ćemo kratki prikaz nastojati vjerodostojno izložiti na stranicama koje slijede, ističe i u vlastitoj analizi *političkih aspekata religije* primjenjuje metodološki imperativ na kojem *treba da* počiva političko-znanstvena analiza religije, a koji se sastoji u učenju o postuliranom jedinstvu religije i politike. U tom smislu, nastojanje autora da ponudi plauzibilnu analizu religije i njene *političke uloge* iz perspektive *političke znanosti* čini sastavni dio većeg poduhvata transformacije polja političke znanosti koja, rame uz rame sa sociologijom religije, polaže pravo na analizu religije kao jednog od vitalnih i konstitutivnih elemenata političkih sistema.

Letimični pogled na konceptualni sadržaj djela *Political Science of Religion: Theorising the Political Role of Religion* otkriva nam tok i temeljne crte rasprave o tematikama kao što su nužnost izučavanja religije iz perspektive razumijevanja njene političke uloge, religijska legitimacija političkih sistema ili pak položaj religije unutar demokracija kao prećutno definiranih sekularnih političkih sistema. Strukturu djela čine tri relativno autonomna teorijska segmenta koji se zbog vlastite konceptualiziranosti mogu iščitavati samostalno ili pak kao dio šireg teorijskog korpusa koji sačinjava navedeno djelo. Prvi strukturalni dio (*Reclaiming Religion for Political Science*) predstavlja provizorni nacrt za transformaciju polja političke znanosti o religiji. Dok Potz u prvom strukturalnom dijelu nastoji da etablira metodološki okvir razumijevanja religije iz perspektive političke znanosti, u drugom dijelu (*Theocracies*) bavi se analizom realnih političkih sistema u kojima je primarna funkcija religije legitimacija (političke) moći. Treći strukturalni dio (*Religion in Democracies*) orijentiran je ka eksplikaciji položaja i uloge religije u demokratskim političkim sistemima. U okviru posljednjeg dijela autor svoje teorijske

konceptualizacije o političkoj ulozi religije potkrepljuje dvjema studijama slučaja o ulozi religije u poljskoj i američkoj politici.

Potzovo djelo teorijski je slojevito i može se iščitavati i interpretirati na različite načine, sukladno različitim nivoima analize. Kroz tekst su posebno istaknuta dva interpretativna ključa. Prvenstveno, djelo možemo posmatrati kao rezultat nastojanja da se ponudi adekvatan odgovor na pitanje “Što je pošlo krivo u političkoj analizi religije?”, te etablira relativno autonomno potpolje političke znanosti s konzistentnim metodološkim programom primjenjivim u političko-znanstvenoj analizi religije i politike. U tom smislu, prvi strukturalni dio teksta (*Reclaiming Religion for Political Science*) predstavlja prvu dimenziju razumijevanja djela i funkcionira kao repozitorij ideja i nedovršeni nacrt za etabliranje nove političke poddiscipline – *političke znanosti o religiji*.

U okviru prvog poglavlja, koje istovremeno predstavlja uvod u djelo (*Introduction: Why We Need Political Science of Religion*), autor ističe razlog zašto je potrebna alternativna perspektiva u analizi odnosa religije i politike. On smatra da su već postojeći pristupi (bilo da se radi o sociološkoj ili perspektivi koju zauzima politička filozofija, komparativna studija religija, teorija internacionalnih odnosa i sl.) i teorije proizašle iz takvih analiza nedovoljne u razumijevanju političke uloge religije. Njihov nedostatak, prema Potzu, sastoji se u tome da one u svojim analizama odnosa religije i politike polaze od već prethodno postuliranih hipoteza o prirodi prožimanja polja onog religijskog i onog političkog i religiju tumače u odnosu na već postojeći teorijski okvir razumijevanja političkog sistema datog društva. U tom smislu, autor ističe da takve interpretacije ne konstruiraju metodološki konzistentnu paradigmu “religija i politika”. Takve teorije, izvještavajući nas o bilo kom obliku koegzistencije religije i politike, ističu tek nužnost razumijevanja religije i politike kao lica i naličja lista papira. Dakle, Potz zaključuje da već postojeće perspektive i njima svojstvene interpretacije religije i politike ne konstruiraju relativno autonoman metodološki program relevantan za razumijevanje političke uloge religije.

Maciej Potz, razvijajući i sistematično izlažući ideju o nužnosti postojanja političko-znanstvenog metodološkog programa u analizi religije i politike, u okviru drugog poglavlja (*Political Science of Religion: Demarcating the Field*) izlaže opće principe političke znanosti o religiji koji su iskazani u vidu tzv. “9 teza”. Potzove teze koje funkcioniraju kao bedemi metodološkog programa političke znanosti o religiji predstavljaju provizorni nacrt za konstrukciju i demarkaciju polja

političko-znanstvene analize religije, te političkih fenomena povezanih s religijom. Postulati ili pretpostavke političke znanosti o religiji sačinjavaju jedinstven i logički konzistentan sistem analize religije iz političke perspektive koji pruža odgovor na neke od metodoloških problema kao što su npr. formuliranje radne definicije religije, diferencijacija religije i sekularnih ideologija ili pak konceptualizacija religijskih organizacija kao političkih aktera.

Posebno je interesantna Potzova definicija religije i njegova ideja o tome da religijske organizacije, u političko-znanstvenoj analizi, treba tretirati na isti način kao sve druge političke organizacije. Autor u svojoj teorijskoj konceptualizaciji fenomena religije i analizi njenih političkih funkcija zauzima dominantnu metodološku poziciju u savremenom socioznanstvenom diskursu o religiji koja je poznata pod nazivom *metodološki agnosticizam* (Hamilton, 2001). Dakle, sukladno postulatu metodološkog agnosticizma politička znanost o religiji nema interesovanja u demistifikaciju religijskih uvjerenja. U tom smislu, cilj znanstvenih interpretacija religije jeste, kako to Rodney Stark ističe, “objasniti ljudsku stranu religije, jedini njen aspekt dostupan znanosti” (Stark, 2017, 14). Na tom tragu, Potz ističe da su religijske doktrine objektivne i “stvarne” sve dok njihove praktične implikacije možemo analizirati u realnim djelovanjima društvenih (a to ovdje znači *političkih*) aktera.

Potz religiju definira kao “sistem vjerovanja i praksi povezanih sa nadnaravnim koji motivira ljude na različita socijalna, uključujući politička djelovanja” (Potz, 2020, 20). Potzova definicija religije posmatrana iz vizure antropologije ili sociologije religije pripada korpusu *supstantivnih* definicija te bi se, u skladu s nepisanim pravilom, mogla označiti kao odviše “ekskluzivistička”. Autor, bivajući svjestan polimorfizma onog religijskog, naglašava da njegova radna definicija religije ima za cilj demarkaciju polja onog religijskog koje predstavlja predmet znanstvene analize političke znanosti o religiji.

Potzova ideja o tome da se religijske organizacije kao akteri u političkoj sferi trebaju analizirati na isti način kao i sekularni politički akteri nastoji dokinuti dominantni sociometodološki obrazac razumijevanja odnosa religije i politike kao odnosa između crkve i države. U tom smislu, kako autor ističe, odnos između crkve i države nije fundamentalno drugačiji od drugih političkih interakcija između različitih političkih aktera. Potz se djelimično ograđuje od potencijalnih kritika koje bi mogle biti upućene takvoj tezi ističući da svaka religijska organizacija (crkva, denominacija, sekta i kult) u slučaju ulaska u politički sistem i odnose

moći, po automatizmu, postaje svojevrstan politički akter.

Fundamentalna promjena koja je potresla temelje tradicionalnih obrazaca na kojima je počivao odnos religije i politike, odnosno religije i političke moći vidljiva je u djelovanjima *društvene sekularizacije*, odnosno procesa funkcionalne diferencijacije (Dobbelaere, 2002). Dovoljno je da se prisjetimo toga da su socioznanstvene (mis)interpretacije sekularizacije religiju konceptualizirale kao anahron društveni fenomen čiji je usud postepeno povlačenje sa društvene scene. Primat sekularizacijske hipoteze u analizama *iracionalne* religije i njoj dijametralno suprotne *racionalne* politike nije bio nepoznanica diskursu političkih znanosti. Stagnacija na polju sociološke i političko-znanstvene analize religije umnogome je nastala kao rezultat nerazumijevanja transformacije političke uloge religije. Religija, kako se to duže vrijeme smatralo, nije nestala iz javne sfere; štoviše, kazali bismo da je prisutnija no ikad. Maciej Potz ističe da je djelovanje religije, iako je religija (u većem dijelu svijeta, tačnije u savremenim demokratskim sistemima) izgubila funkciju ideološkog podržavanja i opravdavanja političkog poretka, *isposredovano* i prisutno u javnoj sferi. Drugim riječima kazano, autor naglašava da smo svjedočili transformaciji neposrednog utjecaja nekadašnjih religijskih centara političke moći u utjecaj koji je isposredovan djelovanjem religijski motiviranih političkih subjekata.

Upravo u drugom strukturalnom dijela teksta (*Theocracies*) Maciej Potz, na tragu promišljanja o transformaciji političke uloge religije u savremenim društvima, iznosi vlastita razumijevanja religije kao centralne komponente mehanizma legitimacije političkih sistema (*teokracija*). Autor iz perspektive prethodno pomenute transformacije religijskog neksusa političke moći gradi kritiku dominantnog razumijevanja koncepta teokracije i ističe nužnost distinkcije teokracije od onoga što predstavlja hijerokracija kao “vladavina religijskih funkcionera”. Suprotno svakodnevnom promišljanju prirode i ustrojstva političkog sistema teokracije, Potz teokraciju definira u odnosu na ono što se u okviru diskursa političke antropologije naziva *sakralno uporište moći* (Balandier, 1995). U kontekstu Potzove političke znanosti o religiji teokracija je definirana kao “politički sistem čija je legitimnost derivirana iz nadnaravnog izvora” (Potz, 2020, 68). U tom smislu, politička moć teokracija koja je legitimirana religijom ne mora nužno da leži u rukama religijskih službenika.

U okviru drugog strukturalnog dijela teksta, osim već pomenutih teorijskih uvida u prirodu fenomena religijske legitimacije političke moći, posebno se izdvaja Potzova kritika već postojeće klasifikacije političkih

sistema. Radi se o tome da je standardna klasifikacija političkih sistema (na demokratske, totalitarne i autoritarne) nedostatna iz tog razloga što ne omogućava jednostranu klasifikaciju teokracija kao političkih sistema. Unutar takve klasifikacije teokracije su najčešće nelagodno smještene između autoritarnih ili pak totalitarnih političkih sistema. Međutim, Potz uočava logičku pogrešku sadržanu u prethodno navedenoj klasifikaciji političkih sistema. Naime, radi se o tome da standardna klasifikacija počiva ne na jednom, već na dvama kriterijima od kojih jedan reprezentira proceduru nasljeđivanja političke moći, a drugi nivo političke kontrole nad podređenima. Autor ističe da alternativna klasifikacija političkih sistema treba biti "višestruka". U tom smislu, Potz alternativnu klasifikaciju zamišlja kao sistem klasifikacija koji se sastoji od klasifikacija koje su konstruirane u odnosu na razumijevanje dimenzija političke moći (odnosno, domen djelovanja političke moći, izvor legitimnosti i način odabira vođe).

Dok u okviru drugog teorijskog segmenta djela Potz podrobno izlaže konceptualizacije o političkoj ulozi religije i njenoj funkciji legitimatora političkog poretka, u trećem strukturalnom dijelu teksta (*Religion in Democracies*) njegova osnovna misao konstruirana je oko analize položaja i funkcije religije u netotalitarnim političkim sistemima, odnosno savremenim sekularnim demokracijama. Autor u poglavljima (*Here to Stay: The Role of Religion in Contemporary Politics; Veto Players and Stakeholders: Religion in Polish and American Politics*) koja čine korpus posljednjeg segmenta teksta u analizama političke uloge religije u kontekstu demokratskih političkih sistema primjenjuje konceptualni model analize koji je skrupulozno izložen u prethodnim poglavljima. Navedena poglavlja sijaju u znamenju empirijske analize političke uloge religije u demokracijama, ali i uloge koju one igraju u stvaranju alternativnih političkih struja i legitimatora moći unutar teokratskih sistema. Kao bitan doprinos razumijevanju teokratskih sistema ističe se Potzova ideja o tome da koncept teokracije nije ograničen razumijevanjem teokracija kao isključivo državnih političkih sistema; teokracije kao takve uključuju i nedržavne teokratske sisteme (kao što su crkve ili religijske komune).

Kratki prikaz djela *Political Science of Religion: Theorising the Political Role of Religion* autora Macieja Potza imao je za cilj da pokaže i u kratkim crticama izloži neke od elementarnih crtica metodološkog programa političke znanosti o religiji, ali i teorijske uvide ostvarene na polju analize političke uloge religije iz perspektive relativno nove poli-

tičke znanosti o religiji. Potzova vizija o etabliranju relativno autonomnog znanstvenog potpolja političke znanosti o religiji počiva na teorijskom postulatu koji utjelovljuje imperativ političko-znanstvenog istraživanja religije koji nalaže da se religija analizira kao izvor moći, a religijske organizacije kao politički akteri koji nastoje ostvariti svoje ciljeve i planove unutar političkog sistema.

Smatramo da će djelo biti od koristi te ga preporučujemo čitateljstvu akademskog *backgrounda*, ali i znatiželjnim čitateljima koji žele proširiti svoje znanje o interferenciji religije i politike, te obuhvatiti smisao i važnost razumijevanja političke uloge religije u konceptualne okvire političko-znanstvene analize.

Alma DŽEHVEROVIĆ

Znanstveno-istraživački inkubator (ZINK)

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet

E-mail: alma.dzehverovic@yahoo.com